

Яновська О. Г.,
 доктор юридичних наук, професор,
 професор кафедри правосуддя
 юридичного факультету
 Київського національного університету
 імені Тараса Шевченка, адвокат

СТАНДАРТИЗАЦІЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню сучасного розуміння стандартів адвокатської діяльності. Автор наголошує, що без ефективного функціонування незалежної та сильної адвокатури існування демократичної держави і громадянського суспільства є неможливим. Особливу увагу приділено стандартам адвокатської діяльності при наданні адвокатами безоплатної правової допомоги в кримінальних провадженнях. Визначено, що адвокатська діяльність врегульована численними стандартами рівня фахової теоретичної та практичної підготовки, відповідності поведінки адвоката нормам моралі та професійної етики.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, професійні стандарти, кримінальне провадження, захист.

Статья посвящена исследованию современного понимания стандартов адвокатской деятельности. Автор утверждает, что без эффективного функционирования независимой и сильной адвокатуры существование демократического государства и гражданского общества невозможно. Отдельное внимание уделено стандартам адвокатской деятельности при предоставлении бесплатной правовой помощи адвокатами в уголовных производствах. Определено, что адвокатская деятельность урегулирована многочисленными стандартами уровня профессиональной теоретической и практической подготовки, ответственности адвоката нормам морали и профессиональной этики.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, профессиональные стандарты, уголовное производство, защита.

Розбудова української правової держави, для якої людина є головною соціальною цінністю, а її потреби та інтереси – основними критеріями діяльності цієї держави, неодмінно вимагає оновлення законодавства, приведення його у відповідність з міжнародними правовими актами в галузі прав людини. М. С. Грушевський зазначав, що «мораль, як і право, не існують незмінно, а творяться й перетворюються

неустанно, під впливом обставин життя політичного, соціального, а головним чином економічного» [1, с. 82]. У правовому полі нашої держави повинні набути послідовного розвитку та конкретизації основні принципи, на яких базуються взаємовідносини між правовою державою та особою: взаємна відповідальність держави та особи; верховенство закону та суворе підпорядкування праву діяльності усіх державних органів та посадо-

вих осіб; обмеженість та підзаконність державної влади; невід'ємність, непорушність та недоторканність прав і свобод людини.

Конституція України серед інших важливих конституційних прав і свобод громадян виділяє такі, як право на свободу і особисту недоторканність (ст. 29), повагу честі й гідності особи (ст. 28), закріплює право громадян на правову допомогу (ст. 59), презумпцію невинуватості (ст. 62) [2].

У Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проголошується право обвинуваченого мати достатні можливості для підготовки свого захисту, який він може здійснювати особисто або через посередництво обраного ним самим захисника, або мати призначеного йому захисника безкоштовно [3]. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права також містить принципи правового захисту людини, її прав і свобод [4].

Реформування держави закономірно поставило завдання створення надійного механізму захисту прав і свобод громадян, а також юридичних осіб, надання їм необхідної юридичної допомоги. Як зазначив М. П. Орзіх, «правозахисний механізм відносно прав і свобод людини включає поряд із нормативно-правовою інституціональну частину – органи і організації, для яких спеціальною компетенцією або статутним завданням (для громадських організацій) є захист прав і законних інтересів людини і громадянина, і інструментальну – придатні для ефективного застосування засоби охорони й захисту правового положення особи» [5, с. 8].

«Основні положення про роль адвокатів», які були прийняті Восьмим Конгресом ООН з запобігання злочинам у серпні 1990 р., підкреслили значення адвокатури як професійного правозахисного інституту [6]. У цьому документі, зокрема, зазначається, що кожна людина має право звернутися за допомогою до адвоката для підтвердження своїх

прав і захисту на всіх стадіях кримінальної процедури, а уряд зобов'язаний гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів усіх осіб, що проживають на території держави, а також можливість користуватися юридичною допомогою, яка здійснюється незалежними юристами без втручання в їхню діяльність. Стандарти незалежності юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів у 1990 р. також затверджують демократичні принципи здійснення адвокатської професії.

Створення правової держави є одним із найактуальніших завдань, яке стоїть сьогодні перед Україною. Здійснити його неможливо без усвідомлення ролі у цьому процесі правових інститутів, покликаних активно сприяти охороні прав і свобод громадян, зміцненню законності і здійсненню правосуддя. Без ефективного функціонування незалежної та сильної адвокатури існування демократичної держави і громадянського суспільства неможливе. Адвокатура здатна справляти істотний вплив на всі сторони життєдіяльності держави, активно допомагати здійсненню реформ, формуванню правової держави.

Реальна можливість здійснення, а також захисту основних прав людини кожною конкретною особою забезпечується, насамперед, юридичними механізмами кожної конкретної держави [7, с. 11–12]. Іншими словами, основними гарантами прав людини має бути національне законодавство та сама держава, на території якої проживає особа. Воно є основою механізму забезпечення прав людини. Тому особливого значення набуває визнання й закріплення у національному законодавстві основних прав людини відповідно до міжнародно-правових актів. Крім того, юридичний механізм забезпечення прав людини включає також і юридичні засоби (процедури) реалізації прав людини. Це встановлено в законі і спрямовано на здобуття людиною певних особистих чи соціальних цінностей

послідовність і узгодженість дій уповноважених суб'єктів, а також зміст, обсяг, форми, способи, методи та строки вчинення таких дій.

Дуже важливими у цій системі є юридичні засоби охорони прав людини. Права людини потребують не лише гарантій їх належної реалізації, а таких засобів, які могли б захистити людину від можливих посягань на її права. До них відносяться всі юридичні засоби, що виконують превентивну, запобіжну функцію.

Найбільшу ж нашу увагу привертають юридичні засоби захисту прав людини. Кожна людина має право розраховувати на захист з боку держави у разі порушення її основних прав або виникнення перешкод на шляху їх здійснення. З цією метою держава має створити систему відповідних юридичних засобів. Це засоби, за допомогою яких припиняються порушення прав людини, усуваються перешкоди в їх реалізації, відновлюються порушені права.

Існують такі види юридичних засобів правозахисту за суб'єктами захисту: судові, прокурорські, парламентські, адміністративні, контрольно-наглядові, адвокатські [7, с. 15].

Серед усіх юридичних засобів захисту прав людини чільне місце належить адвокатурі. Її фундаментальним призначенням є захист прав людини і саме тому необхідне досконале функціонування цього надзвичайно важливого правозабезпечувального інституту. Реальна здійсненість і надійна захищеність прав людини є найвищим критерієм прогресивності адвокатури.

Треба зазначити, що певні правила поведінки адвокатів є визначеними нормативно, за допомогою міжнародного та національного законодавства, інші – корпоративними документами чи рішеннями. Значна увага при здійсненні адвокатами своїх фахових завдань приділяється стандартизації вимог щодо етичних аспектів такої діяльності. Загалом, стандарти адвокатської діяльності можуть бути поділені за кваліфікаційними

вимогами на 1. вимоги до теоретично-освітньої підготовки; 2. вимоги до практичного стажу роботи; 3. етичні вимоги професійної поведінки; 4. моральні правила побутової поведінки.

Теоретична підготовка може бути визначена шляхом встановлення відповідності певної спеціалізації фахівця. Наприклад, для отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю потрібно отримати диплом магістра за фахом «правознавство» з кваліфікацією «юрист». Не менш важливим для здійснення адвокатської діяльності є і наявність практичного досвіду роботи за юридичним фахом. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає необхідність двох років практичного досвіду роботи помічником адвоката або на іншій посаді, що передбачає наявність вищої юридичної освіти [8]. Стандарти поведінки адвокатів також визначаються Правилами адвокатської етики, які передбачають як суто професійні етичні засади роботи адвоката, так і вимоги до представників цієї професії у побуті [9].

За суб'єктом врегулювання адвокатської діяльності стандарти роботи адвокатів можуть поділятися на: 1. міжнародно-нормативні; 2. національно-нормативні; 3. внутрішньо – корпоративні. Основними міжнародними нормативними актами, що містять загальні стандарти здійснення адвокатської діяльності, є Основні положення про роль адвокатів та Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [10]. Національне законодавство визначило основні вимоги до адвокатської діяльності в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Однак, не тільки в цьому нормативному акті містяться стандарти професійної роботи адвокатів. Процесуальні кодекси України також визначають форми та порядок участі адвокатів у кримінальному, цивільному, господарському процесі та у адміністративному судочинстві. Рішення Національної асоціації адвокатів

України, Ради адвокатів України та регіонів, статут Співки адвокатів України, Асоціації адвокатів України та статуту адвокатських об'єднань і бюро містять в собі стандарти внутрішньокорпоративної поведінки адвокатів. І, нарешті, як вже згадувалось, Правила адвокатської етики визначають етичні стандарти діяльності адвокатів України.

Окрему увагу необхідно приділити стандартам адвокатської діяльності при наданні ними безоплатної правової допомоги в кримінальних провадженнях. Так, рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року було схвалено «Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі» (далі – Стандарти), які являють собою комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту, захисник є незалежним в обранні стратегії і тактики захисту у кримінальному провадженні для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта всіма не забороненими законом засобами [11].

Відповідно до вказаних Стандартів після отримання доручення центру захисник у визначений або розумний строк ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження (матеріалами, що слугували підставою для затримання); проводить конфіденційне побачення з клієнтом, під час якого роз'яснює йому його права, з'ясовує фактичні обставини правопоручення, отримує від нього інформацію, що має правове значення; інформує клієнта про сформовану на підставі отриманої інформації правову позицію, відповідно до положень статей 18, 19 Правил адвокатської етики.

У разі неможливості реалізувати право на конфіденційне побачення захисник вчиняє запис про порушення права на захист у протоколі відповідної процесуальної дії та інформує про порушення права

на захист керівника досудового розслідування.

Окремо Стандарти визначають, що у випадку відмови підзахисного, обвинувачуваного від захисника, така відмова може бути прийнята тільки у присутності такого захисника після конфіденційного побачення. Обов'язково про відмову, а також порушення порядку відмови, захисник негайно повідомляє Центр безоплатної правової допомоги. Водночас, у випадку, коли участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник, призначений центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, за відсутності обставин, передбачених частиною 1 статті 46 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), продовжує виконувати свої професійні обов'язки.

У разі незгоди клієнта процесуальними рішеннями, діями або бездіяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді або суду, захисник складає відповідну скаргу та роз'яснює клієнтові порядок і наслідки її подання. Особлива увага в Стандартах приділена обов'язку захисника з'ясувати наявність фактів застосування до клієнта катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження з боку службових осіб оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, пенітенціарної служби, інших службових осіб, та подати заяву про злочин прокурору і звернутись у порядку ст. 206 КПК з відповідною заявою до слідчого судді. У разі, коли захисник вбачає правові підстави для оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді або суду, а клієнт заперечує проти цього, захисник готує та надає йому проект відповідної скарги, роз'яснює порядок її подання, а також оформлює письмову відмову клієнта від пропонованого оскарження на копії проекту згаданої скарги.

Стандарти передбачають, що з урахуванням узгодженої правової позиції сто-

рони захисту захисник бере участь в усіх процесуальних діях, що проводяться за участю його клієнта, або таких, що можуть обмежити або порушити права та законні інтереси його клієнта. Захисник збирає докази, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність клієнта. Крім того, захисник роз'яснює клієнту можливість укладення угоди про визнання винуватості або угоди про примирення, умови, порядок та наслідки укладення таких угод. За бажанням клієнта захисник готує проект відповідної угоди.

Підводячи підсумки, слід підкреслити, що діяльність людей в різноманітних галузях суспільного життя врегульована численними нормами та усталеними стандартами. Певні вимоги до різних сфер людської діяльності дають змогу не тільки визначати рівень відповідності тієї чи іншої професійної активності вимогам, що пред'являються до такої діяльності, але і визначати ступінь відповідальності особи при порушенні загальних вимог до результатів чи процесу спеціалізованої діяльності. Крім того, наявність чітких стандартів фахової активності та напрацювання визначеної процедури виконання тих чи інших видів робіт являє собою необхідне підґрунтя для навчання тій чи іншій спеціальності молодих фахівців.

Процес становлення професіонала складний і багатоплановий, але завжди є індивідуальним процесом розвитку та саморозвитку особистості в професійній діяльності. Особливо важливим у цьому контексті є самостійний пошук професійного шляху, вибір власної позиції, методів, стратегії і стилю діяльності, визначення конкретної сфери практичної діяльності, що виражає індивідуальну своєрідність кожного фахівця. Більшість учених (Б. Г. Анан'єв, А. А. Бодалєв, А. А. Деркач, Н. В. Кузьміна) схиляється до думки, що професіоналізм є найвищим ступенем у розвитку людини як суб'єкта пізнання, праці, спілкуван-

ня. Критерієм рівня професіоналізму є ступінь відповідності знань, умінь та навичок фахівця сучасним досягненням науки та практики в певній галузі, вважає А. В. Кириченко [12, с. 24]. Водночас, якщо розглядати соціальні сфери діяльності, то ефективність у них залежить насамперед від наявності відповідних знань, рівня сформованості вмінь та навичок будувати взаємовідносини з іншими людьми, справляти на них цілеспрямований психологічний вплив з метою спонукання до певних дій чи рішень. Таке спонукання можна розглядати як трансформацію мотиваційної сфери людини. Поняття професіоналізму найчастіше пов'язують з професією, під якою розуміють працю, що потребує певної підготовки і є зазвичай джерелом існування [13, с. 338], або тривалий і відносно широкий вид трудової діяльності, що передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок [14, с. 7]. При цьому, «професіонал» – це людина, яка перетворила професію на кредо свого життя, а компоненти системи цього терміна мають політичний, морально-етичний та психолого-педагогічний характер, а також охоплюють ерудицію, творчість, справедливість, принциповість і сумлінність [15, с. 20].

Адвокатське мистецтво теж, безсумнівно, є сукупністю глибоких теоретичних знань, широкого та різноманітного практичного досвіду, скріплених високопрофесійною культурою та загальнолюдським рівнем моральності поведінки. Сама ж адвокатська діяльність визначена численними стандартами рівня фахової теоретичної та практичної підготовки, відповідності поведінки адвоката нормам моралі та професійної етики.

Водночас, деякі практики вважають, що робота адвоката настільки непередбачувана, творча та незалежна, що не можна застосовувати термін «стандарт» щодо адвокатської діяльності. Тобто, вважають вони, професійна діяльність адвокатів не підлягає стандартизації, так

само як мистецтво у будь-якому вигляді. Беззаперечним, і з цим треба погодитись, є те, що робота адвокатів дійсно являє собою мистецтво в значенні високого рівня майстерності. Однак, навіть у музиці існують певні правила та стандарти гармонії, порушення яких із майже абсолютною вірогідністю призводить

до какофонії. Не є виключенням в цьому сенсі і адвокатська діяльність. Саме тому, не зважаючи на високий рівень творчості при виконанні адвокатами своїх професійних завдань, багатовікова історія існування та розвитку інституту правозахисту сформувала свої, специфічні вимоги та стандарти до цього виду діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушевський М. На порозі нової України. Статті й джерельні матеріали / М. Грушевський. – Нью-Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен. – 1992. – 278 с.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 2009. – 80 с.
3. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року) // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ, 1996. – С. 12–17.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 36–62.
5. Орзіх М. П. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні / М. П. Орзіх // Право України. – 1992. – № 4. – С. 7–12.
6. Основні положення про роль адвокатів. Прийняті УП Конгресом ООН зі запобігання злочинам у серпні 1990 р. / Т. Варфоломєєва, С. Гончаренко // Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру». – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 254–259.
7. Святоцький О. Д. Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян: автореф. дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 / О. Д. Святоцький. – Харків, 1995. – 49 с.
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
9. Правила адвокатської етики від 17 листопада 2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unba.org.ua>
10. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. / О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко // Адвокатура України. – К., 1997. – С. 188–202.
11. Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: рішення Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unba.org.ua>
12. Кириченко А. В. Современные психологические технологии влияния на личность в профессиональных целях / А. В. Кириченко. – Минск: Тесей, 2003. – 224 с.
13. Словник іноземних слів і виразів / Упоряд. Е. С. Зенович. – М., 1997. – 618 с.
14. Український радянський енциклопедичний словник: у 3 т. – К.: Українська радянська енциклопедія, 1988. – Т. 3. – 837 с.
15. Несімко О. Д. Сучасна особа юриста: монографія / О. Д. Несімко, С. С. Сливка, М. Й. Штангрет. – Л.: ЛІВС при УАВС, 1997. – 116 с.

Yanovska A. Standardization of advocacy: the requirement of the present.

The article investigates the modern understanding of the standards of advocacy. The author argues that without effective functioning of strong and independent legal profession existence of a democratic state and civil society is impossible. Special attention is paid to the standards of advocacy in the provision of the free of charge legal aid in criminal proceedings. Determined that advocacy settled numerous professional standards of the level of theoretical and practical training, compliance counsel to morality and professional ethics.

Keywords: lawyer, advocacy, professional standards, criminal proceedings, defender.

Стаття надійшла до редакції журналу 11.09.2014 р.